

Luther: 500 jaar geleden geboren - hoe moet je de kerkreformatie herdenken?

Op 10 november is het 500 jaar geleden dat Maarten Luther geboren werd. Vandaar dat 1983 een ðLutherjaarö is, met alles wat daarbij hoort: Vele nieuwe boeken, tentoonstellingen, artikelen in kranten en radioprogramma's. En dat allemaal over Luther.

Het is opvallend wat er over Luther beweerd kan worden. Door protestantse en katholieke theologen. Door historici die de geschiedenis bestuderen van de kerk, van de Europese maatschappij, van de politiek, van de cultuur. Dat hangt ongetwijfeld samen met de veelzijdigheid van Luther en zijn werk. Dat heeft echter ook veel te maken met het lot dat de grote historische persoonlijkheden delen. Zij doen dingen die de geschiedenis een nieuwe wending geven. Maar daarna worden ze vaak slachtoffer van die geschiedenis zelf. De loop der dingen die ze zelf op gang brachten gaat met hen aan de haal. Zo is het ook Maarten Luther vergaan. Ik denk dat hij zich in zijn graf zou omdraaien wanneer hij weet zou hebben van alles wat dit jaar - met vaak goed recht! - over hem wordt beweerd en aan hem wordt toegeschreven.

Ieder zijn ðeigen Lutherö.

Luther deelt het onontkoombare en soms tragische lot van alle grote historische persoonlijkheden: Ieder heeft zijn eigen Luther. Op de heel degelijke christelijke scholen die ik als kind bezocht werd mij Luther voorgesteld als de protestantse held die op 31 oktober 1517 een pamflet met 95 anti paapse stellingen spijkerde aan de deur van de slotkerk te Wittenberg. En als leerling hoorde je met elke hamerslag de roomse kerk op haar grondvesten schudden en zag je tegelijkertijd het steigerwerk rond een nieuwe protestantse kerk verrijzen. Maar dit was wel het beeld van 31 oktober 1517 gezien vanuit het standpunt van mijn stoer protestantse onderwijzers uit de vijftiger jaren! Ze haalden Luther, timmerend op de deur van de slotkerk, naar zichzelf toe. Luther brak die avond niet met de kerk. Zeven jaar later zou hij nog in monnikspij lopen! Hij geloofde met zijn actie de paus te kunnen overtuigen van de noodzaak van een geestelijke vernieuwing in kerk. De stichter van een nieuwe kerk: Het was hem eigenlijk een onmogelijkheid om zich een kerk voor te stellen los van de katholieke kerk. Dat zijn werk toch deze kant op is gegaan, heeft hij als een diepe vervreemding ervaren. Moderne katholieke schrijvers van de kerkgeschiedenis zien Luther als één van de vele monniken uit de geschiedenis van de katholieke kerk die een geestelijke vernieuwingsbeweging binnen de kerk op gang brachten. Het tragische van Luthers vernieuwing was - in hun visie - dat het tot een onnodige breuk binnen de kerk kwam. Deze katholieke historici hebben gedeeltelijk gelijk. Luther zag zichzelf niet als de stichter van een nieuwe kerk, maar als de vernieuwer van de oude kerk: Vele van Luthers denkbeelden waren niet zo nieuw als protestanten graag willen geloven. Zo was bijvoorbeeld Luthers uitgangspunt ðDe Schrift alleenö hem onderwezen in het Augustijnenklooster waar hij monnik was! Het middeleeuwse katholicisme was niet dat massieve blok bijgeloof en zedelijke afval waarvoor wij het dikwijls houden: Het kende - om het modern te zeggen - zeer evangelische stromingen. Protestanten noemen die vaak övoorlopers van de reformatieö. Maar goed beschouwd is dat inhelig protestants imperialisme. Met evenveel recht kun je deze evangelische stromingen in het middeleeuwse katholicisme duiden als ödragers van het echte katholicismeö. Vele keren, vóór de reformatie, hebben ze geleid tot een echte opwekking binnen de katholieke kerk. Ondanks dit alles moet men ook van katholieke geschiedschrijvers die Luther zien als de onnodige scheurmaker, zeggen dat zij hun ðeigen Lutherö hebben. Luther heeft de scheur zelf nooit gewild. Zijn vernieuwingswerk nam tegen wil en dank deze loop. En dat had heel veel te maken met de onwil van Rome om Luthers geestelijk vernieuwingswerk op zijnszwaarde te schatten.

Ook baptisten hebben hun ðeigen Lutherö.

Wij baptisten plegen Luther te zien als de eerste grote kerkreformator, die echter jammer genoeg halverwege bleef staan. Op het punt van doop en gemeente brak hij niet radicaal met Rome. Om allerlei kerkpolitieke redenen durfde hij het avontuur niet aan van een gemeente die alleen bestaat uit wedergeboren mensen. Ook wij baptisten hebben in onze kijk op Luther wel een beetje gelijk. In zijn jonge jaren heeft Luther gedroomd van een gemeente van gelovigen. Maar in de praktijk heeft hij het nooit met deze droom gewaagd. Maar meten we Luther in zoñ oordeel niet erg aan onze normen? Halen we hem zo niet erg naar ons toe? Wij hebben gemakkelijk praten. Door de scheiding van kerk en staat is een övrijwilligersgemeenteö van belijdende gelovigen nu mogelijk. Luther had echter te maken met een situatie waarin de machtige landsvorst een kerkvorm die de eenheid van land en volk zou verbreken, zeker zou verbieden. Luther moest voor zijn gevoel wel toegeven om zijn werk te redden.

Christus is zijn gemeente trouw door de eeuwen heen.

Wat moet je met dit ingewikkelde beeld dat de geschiedenis biedt? Wie de lijnen van de geschiedenis ziet lopen, de lijnen van de middeleeuwse katholieke kerk naar Luther, de lijnen van Luther naar de kerkreformatie, de lijnen

van de 16e eeuwse kerkreformatie naar het baptisme, wordt voorzichtig. Voorzichtig. Bescheiden. Ootmoedig. Luther was niet de eerste stoere protestant. En zeker niet de tragisch mislukte baptist. Wie Luther òprotestantö wil noemen mag dat alleen doen als hij hem tegelijk òevangelisch katholiekö wil noemen. Je kunt de reformatie eigenlijk niet op een datum vastprikken. De vorming van een nieuwe kerk was geen daad, maar - tegen wil en dank - een onontkoombaar gevolg van de loop der dingen. Als je de geschiedenis overziet kun je geen enkel moment uit Luthers werk verheerlijken als het exclusief reddend ingrijpen Gods. Om daarmee alle andere momenten uit de kerkgeschiedenis te laten vallen als bakstenen van ongeloof. Alleen in het licht van de gehele kerkgeschiedenis als geschiedenis van Gods trouw, kom je klaar met de geschiedenis van Luthers werk, en met de latere geschiedenis van de opkomst van de òvrije kerkenö, waaronder het baptisme. Geen moment hieruit is te isoleren als werk Gods op kosten van de andere momenten. Het geheel van de geschiedenis is het werk van Christus' trouw aan zijn gemeente. In de geschiedenis van deze trouw heeft Luther zijn plaats. In deze geschiedenis hebben ook baptisten hun plaats. En je kunt niet beweren dat de katholieke kerk er definitief uit is gevallen.

Olof de Vries